

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Modstandskampen 1940 - 45

1 · Marts 2008

Gestapofanger
Krigssejlere
Modstandsfolk

LANDSFORENINGEN
ERHVERVSHÆMMEDE
FRA FRIHEDSKAMPEN

HORSERØD
FRØSLEV
DACHAU
HANNOVER-STÖCKEN
NEUENGAMME
SACHSENHAUSEN
STUTTHOF
BUCHENWALD
THERESIENSTADT
RAVENSBRÜCK

Modstand - vist nytter det...

Modstandskampen 1940 - 45

Gestapofanger Krigssejlere Modstandsfolk

Kære abonnenter

Hermed er der taget hul på endnu en årgang af bladet "Modstandskampen 1940-45". De fleste læsere har fornyet deres abonnement, men er du en af dem, der endnu ikke har betalt, kan det stadig nås. Skulle dit girokort være bortkommen, kan du ringe til Anne Margrethe Olsen på tlf. 66 16 56 30, så sender vi et nyt.

Den 27. februar var der formandsmøde i Landsforeningen Erhvervshæmmede fra Frihedskampen. Det blev konstateret, at bladet giver et underskud, men at der stadig er en formue at trække på, og det blev vedtaget, at bladet fortsat skal udkomme med 4 numre årligt. Af hensyn til økonomien tilstræbes det, at hvert blad bliver på max. 20 sider.

Det bliver således ikke alle modtagne bidrag, vi har kunnet finde plads til i dette nummer, men vi vil selvfølgelig tilstræbe at bringe dem i senere numre. Af mange gode artikler har vi valgt at sætte fokus på vedligeholdelsen af monumenterne i Mindelunden, lige som vi har et referat fra højtideligheden juleaften. Auschwitzdagen 2008 blev – som sædvanligt – markeret i Roskilde, men dagen faldt sammen med EM håndboldfinalen, og det gik ud over deltagerantallet. Vi nærmer os afslutningen på serien om Horserødlejrens historie under besættelsen, og vi har en tankevækkende artikel om, hvordan SS-fanger blev misbrugt i arbejdslejr. Alt sammen artikler, der på god måde dokumenterer et stykke historie, som aldrig må glemmes. God læselyst!

*Peter Eigenbroth
Ansv. redaktør*

Landsforeningen Erhvervshæmmede fra Frihedskampen

Formand: Alfred Andersen, Bregnevej 7, 5220 Odense SØ, tlf. 66 11 58 69.
Næstformand: Mogens Henrik Nielsen, Nystedvej 14, 4000 Roskilde, tlf. 46 75 77 13.
Sekretær: Kaj Christensen, Bernadotteparken 65, 4000 Roskilde, tlf. 38 19 68 06.
Kasserer: Birthe Fuglsang, Strandbakkevej 28, 8250 Egå, tlf. 86 22 40 46.
Elsebeth Amdrup Larsen, Rugmarken 61, 3060 Espergærde

Modstandskampens Bladudvalg

Formand: Alfred Andersen, Bregnevej 7, 5220 Odense SØ, tlf. 66 11 58 69.
Udvalg: Peter Eigenbroth, Anne Margrethe Olsen, Kaj Christensen.
Indlæg dækker ikke nødvendigvis foreningens eller redaktionens synspunkter.
(Eftertryk tilladt mod kildeangivelse)

Redaktion

Peter Eigenbroth, *Ansv. redaktør*
Østergade 35, Postboks 56, 9690 Fjerritslev, Tlf. 98 21 22 00 Fax 98 21 24 31
Mail: peter@fjerritslev-tryk.dk

Abonnement, bladregnskab og annoncer

Anne M. Olsen, Ternevej 39, Snestrup, 5210 Odense NV, Tlf. 66 16 56 30

Tryk

Fjerritslev Tryk A/S

Pris

200 kr. Udenlandske abonnenter 250 kr.

Næste nummer

er planlagt til juni 2008. Deadline herfor er 15. maj.

Kammeraternes Hjælpefond

Selvejende institution, stiftet 1945

Forretningsudvalg:

Formand: Anna-Lise Clausen, Præstefælledvej 67, 2770 Kastrup. Tlf. 32 51 50 13
Næstformand: Martin Frøland, Ellemosevej 107, 2900 Hellerup, tlf 39 68 11 525
Sekretær: Aase Beck Eigenbroth, John F. Kennedys Plads 4, 9000 Aalborg. Tlf. 98 12 32 31.
Kasserer: Poul Brandt, Engbovej 104, 2610 Rødovre. Tlf. 36 41 33 24.
Giro: 1000 780

Vennekredsens Rekreativsfond

Grundlaget for Rekreativsfonden er: Salg af frimærker med overpris i 1985 til fordel for Frihedskampens Ofre samt Tipsmidler og andre Fonde i årenes løb. Fondens midler vil kunne søges af alle danske statsborgere, der er – eller vil kunne – anerkendes i henhold til lov om erstatning til besættelsestidens ofre – paragraf 1.a.

Ansøgningskema vil blive fremsendt ved henvendelse til kasserer Cornelius Olsen, Gammelgårds Alle 111, 2665 Vallensbæk Strand, tlf. 43 54 78 36

Kan vi være det bekendt?

Af fotograf Niels Jacobsen

I december måned besøgte jeg Mindelunden i Ryvangen i anledning af, at jeg skulle tage nogle billeder til en film. Til min store overraskelse oplevede jeg, at flere mindesten var i alvorligt forfald.

Tidens tand, vil nogle måske hævde med god samvittighed. Det kan der for så vidt heller ikke indvendes noget imod, såfremt man kan komme med en gangbar forklaring på, at til eksempel Otto Adolf Melchiors sten i Rotunden fra 5. maj i 2007, er gået fra at være nogenlunde læselig til at være udvisket på 7 måneder. Det er mig uforståeligt.

Hvis jeg skal drage en sammenligning, er Hedvig Carlsens sten samme

Melchiors sten, fotograferet med 7 måneders mellemrum.

sted fra perioden 1998 til nu reelt set uberørt af tiden. Teksten står klart og tydeligt.

Hvis vi går en tur i Pergolaen, kan man også opleve Arne Sodes og Jens Albert Andersens mindedplader er næsten udviskede. Andre er næsten uberørte af tiden og kan læses uden besvær.

I forslag til finanslov 2008, har man afsat 0.8 mio. kr. til istandsættelse og stabilisering af funderingen af Mindemuren i Pergolaen. Det resterende beløb op til de 1.2 mio. kr. tages fra bl.a. et forventet mindreforbrug på driftsbevillingen fra 2007.

Hvis vi ser på det store gravfelt og på pladen for de henrettede, som er bragt til hjemstavnen, er disse sammen med Rotunden slet ikke nævnt i finanslovsforslaget.

Nu er stenedes tilstand ikke en debat af nyere dato. Jeg kan godt erindre en debat, der var for nogle år siden i pressen. Sidst var det Kristeligt Dagblad, som i september 2007 havde en artikel omkring problemet med læsning af stenedes tekst og den renovering, som på opfordring af daværende kirkeminister Bertel Haarder (V) var igangsat efter et besøg den 29. august samme år.

En renovering, som trods personalets ihærdige og nænsomme indsats desværre ikke har virket helt efter hensigten.

Det, som egentlig genererer mig i artiklen, er kirkegårdsinspektør Birgitte Foghmoes udtalelser til avisen og Bertel Haarders svar i Folketinget til en politiker, som stillede ham spørgsmål omkring Mindelunden.

Bertel Haarder sagde bl.a. "at skride til fornyelse af inskriptionerne i form af nyophugning eller opmaling, bare fordi de ikke længere er så let læselige som tidligere, er der ingen planer om."

Birgitte Foghmoes sagde: "Grunden til at de ikke vil blive opmalet er, at stenede aldrig har været det."

Hvis vi går lidt tilbage i tiden til folketingsåret 1997-98 under regeringen Poul Nyrup Rasmussen, blev den daværende radikale kirkeminister Margrethe Vestager spurgt til Mindelundens stand og vedligeholdelse i Folketinget. Hendes svar var bl.a. "at Mindelunden er i særdeles god stand", og at hun derfor ikke

fandt anledning til at tilvejebringe yderligere bevillinger til Mindelunden ud over de ca. 1.7 mio. kr., der årligt bevilges på finansloven til drift- og vedligeholdelse. Af udskriften fra synsprotokollen samme år, er hendes svar også dækkende for mindetavlerne, da synet var af den opfattelse, af man ikke skulle skride til fornyelse af inskriptionerne i form af nyudhugning eller opmaling, fordi de ikke længere var så let læselige som tidligere.

Det interessante i hele sagen er, at samme synsfolk, som ledes af Holmens provst, en kgl. bygningsinspektør, en arkitekt, embedsmænd fra Kirkeministeriet, formanden for Holmens sogns menighedsråd, kirkegårdsinspektøren og dennes assistent, skal sørge for at foretage en nøje vurdering af mindemærker og tavlerne, således at de fremtræder sømmelige, ensartede og smukke, selvom det er tydeligt, at vejr og vind har sat sine spor.

I samme svar til Folketinget nævner Margrethe Vestager også, at der i tidsrummet 1988-1998 er sket en udskiftning eller fornyelse af halvdelen af de ca. 30 gravminder for KZ-fanger i Rotunden.

Nutiden

Hvis vi vender blikket frem mod den historieløse tid vi lever i, er det for mig af meget stor vigtighed, at vi bevarer mindet over de personer som ligger i Mindelunden, de som er smidt et tilfældigt sted i massegrave og aldrig fundet, og de som er endt i krematorie-

Hedvig Carlsens sten er uberørt af tiden.

ovne i de modbydelige KZ-lejre under nazisternes hærgen i Europa.

I min verden er Mindelunden i Ryvangen et sted, hvor man tager sine børn og børnebørn hen for at forklare vores historiske fortid, så de kan forstå fremtiden og tage ved lære af fortiden.

Derfor er man også fra statens side forpligtiget til at vedligeholde stenene, så man lever op til de gyldne ord kort efter besættelsen om "At I skal aldrig blive glemt".

Det er ikke alene nok at tingene er nedfældet på papir som i cirkulære 141 af 18. juni 1968, hvor staten overtog vedligeholdelsespligten vedr. soldater- og frihedskæmpergrave på danske kirkegårde.

Her står ordret omkring Mindelunden i Ryvangen: "At bevare mindet om de faldne i Danmarks frihedskamp under 2. verdenskrig".

Det lever man efter min bedste mening ikke op til i dagens Danmark!

Jeg kan godt få den tanke, at de efterladte, som efter krigen valgte at få deres kære bragt til hjemstavn, havde ret i deres beslutning. Det ser jeg et tydeligt bevis på i Ballerup Kommune, hvor Knud Jensen, som omkom i Husum-Schwesing er begravet. Her står gravsted og sten som et meget flot vidnesbyrd over en mand, som gav sit liv for vores frihed.

Jeg tror, at Knud Jensens efterkommere ville være meget kede af, hvis de i Mindelunden skulle opleve, at hans navn og historie med tiden forsvandt på en sten af Bornholmsk granit eller kalksten.

I dag lever begge dele videre på Ballerup kirkegård.

Det burde være det samme for dem som ligger i Ryvangen. Det skylder vi dem. Koste hvad det koste vil.

Samtlige sten skal restaureres mens tid er. Og den er knap!

Juleaften 2007 i Mindelunden

Hvis et folk vil leve, må nogen kunne dø

Af pens. vagtmester Warmi Hansen

Hvis et folk vil leve, må nogen kunne dø, således indledte tidligere skibsofficer og krigssejler Erik Kragelund sin tale ved højtideligheden i Mindelunden juleaftensdag, traditionen tro afholdt af Minde- og Fredningsfonden samt Hjemmeværnsdistrikt Storkøbenhavn.

Hjemmeværnet tændte lysene på alleer, stier og ved mindetavlerne, lys, der under en meget sort og tung himmel lyste særligt klart. Samtidig begyndte folk at ankomme til Mindelunden.

Da højtideligheden startede kl. 16, blev der lagt blomster og tændt lys på gravene, og her havde godt 1000 tilhørere, heraf mange unge, fundet vej til Mindelunden. Efter Jørgen A. Leths velkomst sang studentsangerne "Alle træer står så stille", hvorefter ordet blev givet til aftenens taler (vi bringer nedenstående talen i sin fulde ordlyd). Som altid sluttede studentsangerne med at synge "Guds fred med vore døde", inden alle sluttede aftenen med at synge "Altid frejdig når du går".

Hvis et folk vil leve, må nogen kunne dø

Stærke ord, men lige aktuelle i dag som da nordmanden Axel Kielland skrev dem under krigen. Danske Studenters Roklubs venner udgav i 1992 et minde-skrift med titlen: "Hvis et folk vil leve", skrevet af Ole Secher. Dette hæfte gav mig flere inspirationer til denne tale.

Det var ønsket om at genvinde den nationale selvrespekt og frihed og anerkendelse af Danmark som allieret nation, der førte til aktiv modstand. På trods af den samarbejdspolitik, som regeringen og politikere havde lagt.

Det var sabotage, faldskærmsagenter, våbenforsyninger, illegale blade, og til sidst folkets oprør, som førte frem til den 29. august 1943, hvor regeringen gav op. Det var modstandskampen og krigssejlernes fortjeneste, at samarbejdspolitikken brød sammen.

Tyskerne stillede den 28. august krav om indførelsen af dødsstraffen. Frihedskampen kunne ikke stoppes af terror, clearing mord og Schalburgtage.

Modstandskampen skabtes ikke af en folkebevægelse. Den blev gennemført, til en begyndelse af nogle få hun-

drede, der, især efter den 29. august 1943, steg til tusinder. Modstanden blev allemands eje, også politikernes, da det var evident at Hitler ville tabe krigen.

Mange af os var store drenge, da krigen begyndte. Vi var villige til at gå i krig uden tøven. Krigen blev dagligdag som man lever med. Indtil 1943 var chancerne for at de allierede ville vinde ikke ret store, det stod faktisk lige. Vi havde med tiden vænnet os til tanken om at chancerne for at vi ville overleve ikke var store.

Juledag 1943 fik de skibe, der var under engelsk flag, lov til igen at føre Dannebrog. Det var svært bevæbnede skibe, 69 af dem kom ikke hjem. Der var i alt 128 skibe der ikke kom hjem.

Ved invasionen i Normandiet deltog 40 skibe under Dannebrog. De første amerikanske soldater på Utah Beach blev landsat fra skibet Gudrun Mærsk under Dannebrog.

Modstandsfolkene og krigssejlerne reddede Danmarks ære. Mange levede som drenge, men døde som mænd.

Det er svært for dem, der ikke oplevede Besættelsen, at forstå, hvor betydningsfuld vore kammeraters indsats var, og hvorfor vi til stadighed må værne om deres minde. De blev

tvunget til at ofre livet for det, de satte højest, et liv i frihed, den frihed som vi andre oplever.

De danske frihedskæmpere kæmpede med åben pande, ved sabotage-handlinger tog man forholdsregler, så ingen uskyldige civile kom til skade, forholdsregler der medførte,

at handlingerne blev endnu farligere. Denne yderligere fare for eget liv blev accepteret uden tøven, det var en moralsk selvfølge.

Nogle af nutidens kæmpende er ekstremister, der målrettet dræber uskyldige civile. Den ideologi de følger, skjult bag masker og slør, er en moralsk fordævelse af begrebet frihedskamp. Det er bekymrende, at folk sammenligner metoderne brugt i dag mod besættelsen i andre lande med vores frihedskamp.

Nogle af vore faldne hviler i disse smukke omgivelser. Vore tanker går også til dem der hviler andre steder inklusiv 962 på havene. Krigen og Besættelsen krævede mange ofre. Mere end 3500 danske faldt i aktiv frihedskamp. Mange tusinde flere mistede livet. Vore tanker går også til de pårørende til de unge danske soldater, der kæmper og dør langt fra Danmark, så et andet folk kan leve.

"Det er ikke her, de omkomnes sande mindesmærke skal søges, men i livet hos de mænd og kvinder, der holder fast ved de idealer, for hvilke vore frihedskæmpere døde".

Husk at vore faldne døde for Danmark. De døde for friheden, for at vi levende kunne være som de frie danske. På en mindsten i havnen i Murmansk står der:

"Ingen er glemt, intet er glemt"
Det håber jeg at alle vil huske.

Auschwitzdag i Roskilde 2008

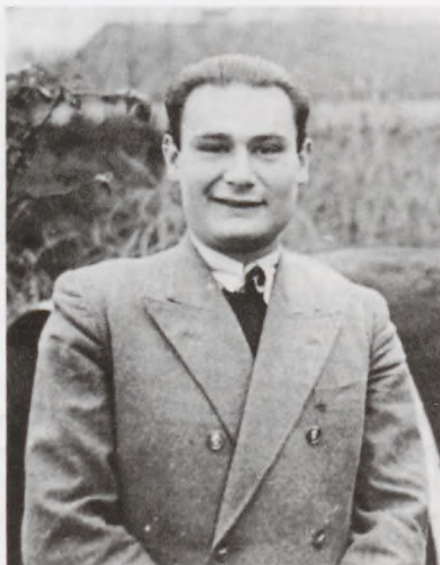
Den 27. januar er i Danmark, som i mange andre lande, udpeget til international Auschwitzdag.

Hvert år beslutter undervisningsministeriet i hvilke byer, der skal være aktiviteter, og man har som regel peget på universitetsbyerne. Derfor har Roskilde været en af de byer, som der i den anledning har været fokus på.

Temaet i år var: "På dette sted" – et tema, der gav mange muligheder for foredrag og debat. Spørgsmålet var nu, om man skulle fokusere på fortid eller nutid.

Det, der gjorde udslaget, var, at der var mulighed for at få opført Holocaustdramaet "Den endelige løsning", som er et drama, der fortæller om en

Gerhard Löb (tv) og Pavel Heller, to af tre undvegne jøder, fotograferet i Tholstrups have på Frederiksborgvej.

I år er det første år, hvor Bernadottegården ikke har lagt hus til mindst et af arrangementerne; men derfor var vi alligevel med - lidt på sidelinien.

af verdenshistoriens mest grusomme begivenheder, udryddelsen af 1-1½ mill. mennesker i Auschwitz. Fem skuespillere lægger intense stemmer

Skuespillerne, som opførte Holocaustdramaet "Den endelige løsning".

til forskellige menneskers udsagn – både bødler og ofre – og giver en følelsesmæssig forståelse af situationen i og omkring Auschwitz. Dramaet sætter med al sin gru fokus på folkedrab på de europæiske jøder under den 2. verdenskrig.

I Roskilde bor der en meget historieinteresseret mand, forfatteren Henning Bjørn Larsen. Han er tidligere skolelærer, og er bl.a. forfatter til bogen: Roskilde under besættelsen.

For en del år siden lykkedes det Henning Bjørn Larsen at komme på sporet af en historie om 3 unge jødiske mænd, der i efteråret 1943 uden for Roskilde station hoppede af det tog, der skulle føre dem til koncentrationslejren Theresienstadt. Han har mødt dem, og de har fortalt deres historie til ham. To er nu døde, men den tredje lever stadig.

Henning Bjørn Larsen fortalte deres historie på Auschwitzdagen.

Arrangementet blev afholdt på Gimle, Roskilde kommunes kulturhus. Dagen og tidspunktet var ikke det bedste, da der på dette tidspunkt var finale i herrernes håndboldkamp om europamesterskabet med Danmark som den ene finalist.

Dog havde ca. 50 fundet vej, og mange gik derved glip af en meget spændende og indholdsrig eftermiddag. Ikke mange i forhold til tidligere års store fremmøde - lidt skuffende.

Roskildes viceborgmester, Bjørn Dahl, indledte eftermiddagen med en velkomst, hvorefter vi sang Nordahl Griegs: Kringsatt av fiender, hvorefter Henning Bjørn Larsen fik ordet.

Hans historie var en fortælling om tre unge jødiske mænd - en fra København, en fra Tjekket og en fra Leipzig, for hvem det lykkedes at undslippe en jødetransport på vej til Theresienstadt.

Det var en historie om:

- jødernes vilkår i Danmark under besættelsen – på godt og ondt
- unge mænds ukuelige vilje til ikke at give op
- om helt almindelige mennesker, der turde hjælpe, da det gjaldt.

De tre unge mænd benyttede chancen til at springe af toget, da farten sagtnedes udenfor Roskilde station. De sprang og havnede på en skrænt, faldt og rullede ned ad skrænten, og landede

Blokhuset i Tholstrups have.

på Østre Kirkegård. Derfra gik eller løb de i hver sin retning.

Den ene bankede på døren til et hus, hvor der var lys at se bag mørklægningsgardinet. Familien lukkede ham ind.

De kendte en politimand, som de turde stole på og satte sig i forbindelse med ham. Det var Magnus Nielsen, som selv var aktiv i Modstandsbevægelsen, og han bragte den unge mand i sikkerhed på politistationen.

Den anden gik ud ad landevejen mod nord, og endte i præstegården i Jyllinge. Her var præstekonen alene hjemme, men hun turde ikke lukke ham ind; hun skyndte sig over til genboen, bagermester Viggo Kjær Larsen, som var leder af den lokale modstandsbevægelse. Herfra blev den unge mand hjulpet videre til Sværdagergård i Tåstrup, hvorfra han senere blev bragt i sikkerhed i Sverige.

Den tredje gik også mod nord; men da Magnus Nielsen havde hørt den første jødes historie, startede han politibilen og fandt en forkommen ung jødisk mand – sandsynligvis i St. Valby, samlede ham op og tog ham med til politistationen i Roskilde, hvor begge jøder fik mad. De måtte overnatte i detentionen, andre muligheder var der ikke.

Næste morgen blev de fulgt ud til Frederiksborgvej 101 – til familien Tholstrup. Her var der en bjælkehytte i haven. Den havde tidligere skjult andre flygtninge og den kom nu til at blive de unge jøders hjem i nogle dage.

En dag stod falckredder Arne Arboe-Rasmussen i bjælkehytten. Han havde en ambulance, der skulle sørge for, at de unge mænd kom videre. Den ene

blev forbundet til ukendelighed og lagt på en bære. Den anden fik en falckredderuniform på og sad hos "den syge".

Således kom ambulancen igennem tyske afspærringer og videre til Kommunehospitalet i København, hvor de under forstander Clara Feldthaus's kyndige "behandling" blev indlagt i nogle dage. De lå på en 4-sengs stue som ganske almindelige patienter. En dag kom Clara Feldthaus ind og meddelte, at hun ikke kunne gøre mere for dem, derfor skulle de udskrives. De kom med taxa til Helsingør, hvor en båd ventede og førte dem til Helsingborg. Her mødte de den tredje kammerat, og alle tre blev i Sverige, indtil krigen var forbi.

Den ene bosatte sig i Sverige, de to øvrige blev i Danmark.

Henning Bjørn Larsen sluttede sit foredrag med at fremsige følgende digt af Halfdan Rasmussen:

Ikke bøddlen gør mig bange,
Ikke hadet og torturen.
Ikke dødens riffelgange
Eller skyggerne på muren.
Ikke nætterne, når smertens
sidste stjerne styrter ned
Men den nådeløse verdens
blinde ligegyldighed.

Holocaustdramaet var lige så stærkt, som historierne fra udryddelseslejrene er. De unge skuespillere spillede med en stærk indlevelsessevne, som påvirkede os alle. Spillet varede ca. en time. Nogle forlod salen, det var simpelthen for stærkt. Vi andre blev, var meget stille, var påvirkede over at være så nær den virkelighed, som blev mange menneskers skæbne – ikke bare den

gang, men desværre også nu.

Det var en stærk eftermiddag, som vi, der var der, ikke gerne ville være foruden.

*Emmy Reitoft/
Mogens Henrik Nielsen*

*Ved Alfred Andersen
Bregnevej 7,2,4
5229 Odense SØ
tlf. 6611 5869*

100 år	6. maj Marie Blågård Sygekassens Hjem 5700 Svendborg
90 år	24. marts Niels Gravengård Randalsvej 4, 7000 Fredericia
85 år	3. maj Kirsten Jensen Ommel, Ærø
85 år	6. april Hans Jørgen Mengel Nydamsvej 22, 2880 Bagsværd

Modstandsfolk i Horserødlejren 1943 - 1944

Af fængselsfunktionær og
museumsleder Torben Ulrich Gulnov

"Første tyske kommandant i Horserødlejren efter den 29. august 1943 var Hauptmann (kaptajn) Jäger fra Schutzpolizei, som var underlagt Det tyske Ordenspoliti i Danmark. Det var dog tydeligvis chefen for Det tyske Sikkerhedspoliti i Danmark, som udstak linierne for lejrens drift.

Hauptmann Jäger blev tilsyneladende ganske kortvarigt mod slutningen af oktober 1943 afløst som lejrkommandant af Hauptmann Ludzuweit, ligeledes fra Schutzpolizei.

Ludzuweit blev fra omkring 1. november 1943 afløst af SS-Stürmbannführer Hillgärtner fra Det tyske Sikkerhedspoliti. Han forblev lejrkommandant frem til lejren blev forladt den 12. august 1944. Under Hillgärtner fik Horserødlejren status som egentlig Polizeifangenenlager, d.v.s. en lejr til forvaring af Det tyske Sikkerhedspolitis fanger.

Kommandantskabet kom til at bestå af en lille skare SS-folk under sikker-

hedspolitiet, medens den indre lejrledelse blev varetaget af en snes Meister fra Schutzpolizei, der fungerede som en slags fængselsbetjente."

(Frihedsmuseet i København)

De ca. 20 danske fængselsbetjente, som frivilligt havde valgt at blive tilbage i Horserødlejren, var en stor hjælp for de internerede modstandsfolk.

Således skriver modstandsmanden Hans-Heine Zimmermann i sine erindringer: "Selvom det danske Fængselsvæsen var til stede, som "Den danske Forvaltning", var det helt uden kontakt med håfningene (de internerede tug), bortset fra en person, fængselsbetjent Aksel Larsen. Med jævne mellemrum kom han ned i barak 12 med medicin

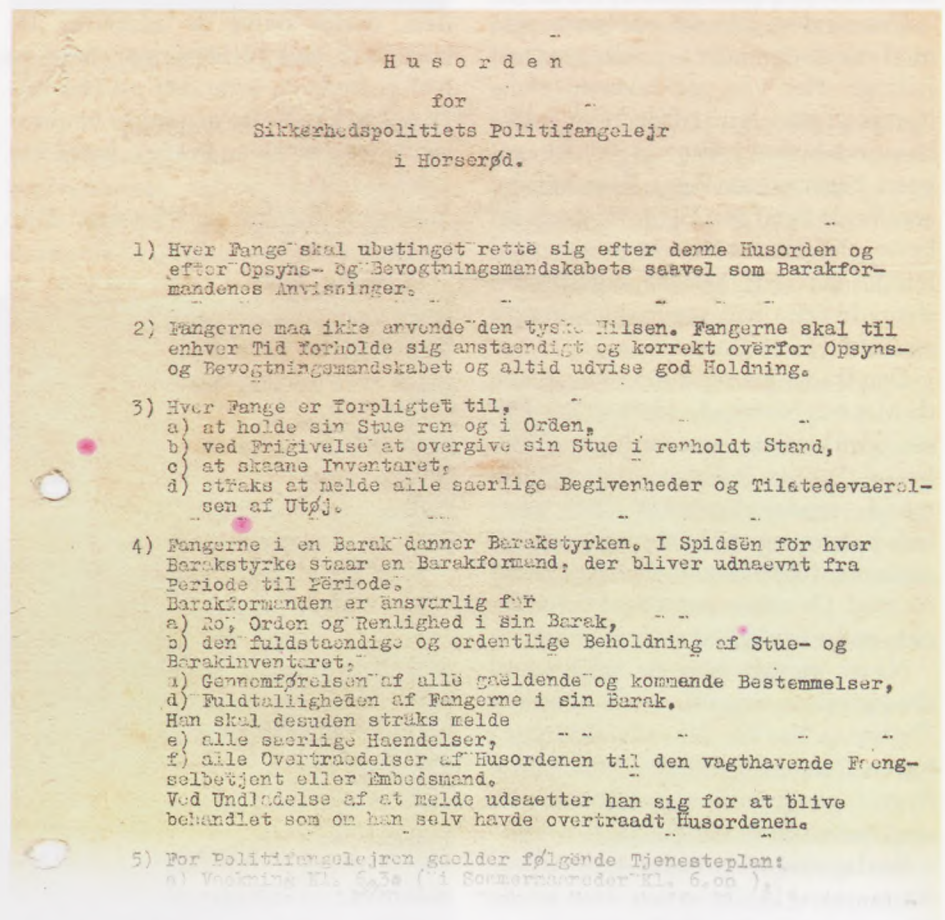
og andet, idet barakken udover at være "De gamles Hjem", også var hospital.

Larsen, som blev ledsaget af en politisoldat, bar medicinen i en spånkurv, hvor bunden var dækket med et stykke klæde, der havde til formål at dække begrebet "og andet", som bestod af illegale "ting".

Den indsats han derved udøvede, kunne sikkert ske, fordi man har ment, at der ikke ville forekomme noget illegalt, da han blev overvåget. Desværre holdt denne opfattelse blot til en dag i begyndelsen af juli, da han blev visiteret inden han forlod lejren for at gå over til den danske forvaltning. Vi håfninge erfarede om dette, da vi den næste dag blev kaldt til appel udenfor barakken, hvor Otto Olsen (interneret kaptajn,

SS-Stürmbannführer Hillgärtner.

Indledning til HUSORDEN for Sikkerhedspolitiets Politifangelejr i Horserød.

som var barakformand i barak 12tug) stærkt indigneret meddelte os, at der blandt andet også var fundet et illegalt brev, hvori brevskriveren hovedsagligt omtalte sine seksuelle frustrationer over at måtte undvære sin kæreste.

Fængselsbetjent Larsen blev med det samme anholdt, men hvad der yderligere skete med ham, og for den sags skyld også brevskriveren, har jeg ingen erindring om.

For god ordens skyld skal det nævnes, at Larsen ikke var den eneste fængselsbetjent, som blev arresteret for illegal virksomhed under tjenesten, men det er en anden "historie", som hører til Frøslevlejren."

Køkkenmester Børge Rasmussen skriver i sine erindringer: "Der skete mange ting nu, og det illegale arbejde tog også til for os. Mange ankom til lejren og mange blev sendt syd på, og mange afgik til København, hvor de fleste afhøringer samt tortur skete.

En stor hjælp for vi fængselsfolk var den venlighed og gæstfrihed vi modtog fra omegnens beboere, som åbnede deres hjem for os, så vi altid havde et sted at komme, bl.a. også i Helsingør.

Jeg havde fået en mission, at skulle tage mig af Hvidstengruppen, og alle 8 mand var kommet til Horserød. Gruppen skulle senere føres til København og dømmes. Modstandsbevægelsen mente der var fare på færde, og på en eller anden måde skulle gruppen skaffes ud af lejren og sendes til Sverige. Jeg satte mig i forbindelse med gruppen,

1944 En tysk vagtsoldat har lavet denne tegning af et parti fra Horserødlejren.

og gjorde dem opmærksom på, at der var sat en bevægelse i gang, for at få dem af sted til Sverige. Men ingen af dem mente der var fare på færde, og afslog hjælpen (desværre). Alt var ellers klarlagt på følgende måde. Jeg skulle have en aftale med en chauffør fra Wibroes Bryggerier, som kom med øl til lejren. Han skulle komme med en tom vogn, overdækket med en presenning, bakke op til køkkendøren og her skulle vi så se at få smuglet så mange som muligt af sted, hvilket kunne ske ved at de kunne benytte vores toiletter ude i selve køkkenet. Jeg havde talt med den tyske kok, som gav mig nøglen til porten, og dermed håbede vi på et lykkeligt udfald. Men gruppen afslog altså hjælpen, og få dage efter faldt dødsdommen i København, 8 mand blev henrettet, hvilket fremkaldte generalstrejke med spærretid m.v."

(Børge Rasmussens erindringer)

"En martsdag i 1943 kom en fremmed mand til Hvidsten kro mellem Randers og Mariager. Det var Ole Geisler, SOEs førstemand i Jylland. SOE – Special Operations Executive – var en organisation, som den britiske hær havde oprettet for at støtte og bevæbne modstandsbevægelserne i de lande, aksemagterne havde besat. I Danmark var SOE først lige kommet i gang for alvor. Dagen før mødet på Hvidsten Kro var den første last våben og sprængstof blevet kastet ned på Trinderup Hede øst for Mariager. Men lasten var endnu ikke bragt i sikkerhed. "Det må jo ordnes" sagde kroværten Marius Fiil, da han havde hørt, hvad sagen drejede sig om. Og dermed var Hvidsten-gruppen i gang.

Nedkastningsstedet blev flyttet tættere på. "Mustard Point" kaldte de engelske flyvere det. Her modtog familien Fiil og de venner, de fik med i gruppen – 19 personer i alt – i løbet af foråret syv faldskærmsmænd og 30 containere. Mænd og våben blev skjult hos gruppens medlemmer.

I oktober samme år opdagede en tysk natjager ved et uheld gruppens lyssignaler. Nedkastningerne blev flyttet til Mols, men det var stadig Hvidsten-gruppen, der stod for modtagelsen. Derudover oprettede den en hemmelig flugtrute til Sverige. 50 modstandsfolk nåede med gruppens hjælp i sikkerhed, inden det gik galt. Det gjorde det, da den allerførste faldskærmsmand, gruppen havde modtaget, blev fanget af tyskerne. Han tog

ikke sin cyankalium-kapsel, som han skulle, men brød sammen under tortur og fortalte alt, hvad han vidste.

Den 11. marts 1944 - præcis et år efter de første nedkastninger – blev de fleste af gruppens medlemmer med Marius Fiil i spidsen arresteret og ført til Horserødlejren. Senere blev de overført til Vestre Fængsel i København, og den 26. juni 1944 afsagde den tyske krigsret sin kendelse: Otte mænd blev dømt til døden og tre idømt tugthusstraf. De to ældste Fiil-søstre – Tulle og Gerda – fik henholdsvis fire og halvandet års tysk tugthus, Gudrun Fiil og hendes to yngste døtre gik fri.

Efter domsafsigelsen rejste Marius Fiil sig og sagde: "Vi er ikke forbrydere, men Tyskland er trængt ind i Danmark, og vi er i krig. De kan være sikker på, at når krigen er forbi, er de unge, som sidder her, rede til på ærlig vis at række unge tyskere hånden".

Tre dage efter – klokken 4 om morgenen – blev dødsdommene eksekveret ved skydning i Ryvangen. Nyheden spredtes i København, og gav en netop påbegyndt folkestrejke vind i sejlene. Dagen efter voksede den til generalstrejke. Hvidsten-gruppen havde vist vejen for den aktive modstand."

(Artikel fra "Illustreret Tidende 1997)

"Livet i Horserødlejren blev tit strengt, mange episoder opstod, vi kom ud for meget forskelligt. Et særligt tilfælde skete en dag, hvor jeg kom over på kontoret for at tale med Pultz (dansk fængselsoverbetjent). Vi hørte en skrigen og jamren nede på kontorgangen. Vi gik derned for at undersøge grunden, og inde fra et værelse kom lyden. Vi lukkede døren op, og så at to gestapofolk var ved at maltraktere en mand, som var bundet. Tyskerne blev rasende og truede os med alskens ulykker, hvis vi ikke forsvandt. Vi satte os omgående i forbindelse med Übersturmbahnführer Hillgärtner, og satte ham ind i situationen. Han kom straks til stede og bortviste de to gestapofolk fra lejren, og hermed ophørte den slags afhøringer i lejren. Men desværre foregik værre afhøringer andre steder i Gestapos hovedkvarter, såvel i København som andre steder i Danmark, og mange danske endte i de tyske lejre."

(Køkkenmester Børge Rasmussens erindringer)

Tidligere modstandsmand Niels Anders Thürmer Larsen har i en samtale i 2004 fortalt, at han var med i mod-

1944 SS-Stürmbahnführer Hillgärtner i samtale med modstandsmand Peder Akselbo. Illegalt fotografi taget af Kjeld Peter Feilberg.

standsgruppen Studenternes Efterretningstjeneste (SE), og den dag tyskerne væltede hans hoveddør havde han lidt for meget mekanik i lejligheden. Han havde 46 pistoler, og blev dømt for det.

"Der måtte ikke komme aviser ind i lejren, men der blev dog jævnligt indsmuglet en avis, formentlig gennem fængselsbetjent Axel Larsen, han kom af og til ind i lejren med sin kurv med medicin og forbindsstoffer m.v., som han overdrog den eller de fanger, der som læger stod for driften af sygebarakken (barak 12 tug). I begyndelsen var det overlæge Ulrich fra Middelfart, og da han ikke længe efter blev friggivet, afløstes han af læge Kieler fra Horsens. En af fangerne, Niels Thürmer

Larsen (tyskerne omtalte ham som Niels Larsen, kaldet Thürmer. Efter krigen har han taget navnet Frommelt), der vist nok var stud.med., virkede som Sanitäter i sygebarakken, og når vi gik til spisning, havde han som regel medicinkurven med og fik den fyldt op i Den danske Forvaltning."

(Kjeld Peter Feilbergs erindringer)

"En anden tidligere modstandsmand, Henning Louis Jensens historie er følgende: Han var i lære som gartner på Amager, da krigen brød ud. Som formand for Gartnernes Lærlingeforening meldte han sig ind i Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). Snart delte han illegale blade ud på Amager. Det var i og for sig godt nok, men da han

1944 Barak 15 ses til højre og midtfor ses barak 12. Modstandsmanden i midten med halsklud er Niels Anders Thürmer Larsen. Illegalt fotografi taget af Kjeld Peter Feilberg fra døren til barak 14.

som led i sin militærtjeneste blev ansat som "føl" på politiskolen på Østerbro, gik det galt."

(Ugebladet Hjemmet nr. 4 / 2004)

Modstandsmanden Kjeld Peter Feilberg var blevet anholdt på Øresund "under en fisketur i en svensk fiskeskutter". I Horserødlejren blev Feilberg, Morten og Ras udtaget til et arbejde, som bestod i at afbarke en bunke 4-5 meter lange slanke granstammer.

"Morten, Ras og jeg havde ellers endnu ikke været udtaget til noget særligt arbejdshold, men den 29. februar kom SD'eren (SD står for Sicherheitsdienst, SS' kontraspionageafdeling) Scharführer Walther Sauter ned til barakken og udtog os tre sammen med et par andre, deriblandt Ingolf Asbjørn Lyhne til et hold, der skulle lave en sauna. Jeg er senere kommet til den opfattelse, at Sauter specielt er blevet pudset på os tre officerer, der blev fanget på vej tilbage til Danmark fra Sverige. Vi sorterede i al fald under Gestapos kontraspionageafdeling, havde vi på en eller anden måde fået opsporet. (Sauter kunne en smule dansk, og tyskerne mente, at han kunne opsnappe compromitterende samtaler).

Nogle få dage efter at vi var gået i gang med arbejdet, som ikke bekymrede Sauter meget (faktisk havde vi det ganske hyggeligt) stødte yderligere en tysker til. Denne gang var det SS'eren, Hauptscharführer Walther Klein, som vist netop var tilgået lejren. Han virkede fanatisk, nærmest sindssyg, i sin nazisme, og underholdt os bl.a. med, hvorledes han havde været med til at behandle jøder eller i al fald overværet, hvorledes jøder behandles i Tyskland. Således fortalte han, hvorledes man fangede jøder, stillede dem op ad et træ og vikledede hønsetråd udenom dem. Der kunne de få lov til at stå, og det virkede som om han syntes, det var helt i sin orden. I virkeligheden var det en form for korsfæstelse."

(Kjeld Peter Feilbergs erindringer)

"Med et indsmuglet kamera tog premierløjtnant Kjeld Peter Feilberg en række illegale fotos i Horserødlejren. Kvaliteten af billederne er præget af de illegale omstændigheder, men de giver et godt indtryk af atmosfæren bag pigtråden.

Feilberg blev den 2. juli 1944, uden at have været stillet for tysk krigsret,

deporteret til tugthuset Dreibergeren i Bützow sammen med 8 andre Horserød-fanger.

De blev dog sendt tilbage til Frøslevlejren den 7. september 1944. Her fotograferede Feilberg videre med det selv samme kamera. Det var lykkedes hans gamle stuekammerater fra Horserødlejren, som i mellemtiden også var kommet til Frøslevlejren, at smugle kameraet med ind i denne nye lejr."

Frihedsmuseet i København.

Der var naturligvis forsøg på flugt fra Horserødlejren. Kjeld Peter Feilberg beskriver i sine erindringer, hvordan han foreslog sine kammerater Ras og Morten, at de kunne lave en tunnel fra barak 14 mod syd. "Den behøvede ikke at være længere end ca. 50 meter". Tanken var at save gennem gulvet ned til den krybekælder eller lave kælder, der var nedenunder. Den ville også kunne rumme den udgravede jord. Feilberg fik fat i en nedstrygerklinge fra smedeværkstedet, og ved at tage skuffen i hjørneskabet helt ud og save igennem der, ville der komme et udmærket skjult indgangssted til kælderen. "Jeg gav mig til at save, men det lavede sådan et spektakel i hele barakken – og vi vidste jo, at der var plantet stikkere imellem fangerne – at jeg meget hurtigt holdt inde." Trods forskellige forholdsregler måtte de opgive. "Så vi resolverede, at det ville tage så lang tid at færdiggøre en tunnel, at krigen ville være forbi, inden vi nåede at føre den ud".

(Kjeld Peter Feilbergs erindringer)

Modstandsmand Niels Thorsen blev arresteret sammen med sin yngre bror Erik. I Jørgen Røjels bog "Holger Danske Rejser Sig" er under afsnittet om "Gruppe Strand" beskrevet følgende: "Mange af fangerne i Horserød sad som gidsler, som tyskerne henrettede for at knække frihedskæmpernes modstandsvilje. Niels kom til at bo i barak med Orla Andersen og Herold Svare, der havde været medlemmer af nedkastningsgruppen i Hornslet. De arbejdede om natten på at grave en tunnel fra Herold Svares værelse, som lå for enden af barakken og ud under hegnet. Desværre nåede de ikke at få tunnelen gravet færdig, og begge blev dømt til døden og henrettet den 26. maj og 8. juni 1944."

(Jørgen Røjel "Holger Danske Rejser Sig")

Som omtalt i et tidligere afsnit af Horserødlejrens historie var billedkunstner Otto Bülow interneret som gidsel i tiden 13. september til 4. oktober 1943. Medens Otto Bülow sad interneret i Horserødlejren, udførte han bl.a. en sten, hvor han havde indhugget datoen 29. august 1943.

Da de tyske vagter opdagede den betydning denne stens inskription havde, forlangte tyskerne stenen destrueret ganske øjeblikkelig. Naturligvis vakte det en del røre og utilfredshed blandt modstandsfolkene i lejren. Derfor valgte modstandsfolkene at lave et nummer med tyskerne.

Modstandsfolkene fandt en anden sten af nogenlunde samme størrelse, begravde stenen med inskriptionen, og huggede den nyfundne sten i mange stykker, i øvrigt til de tyske vagters store tilfredshed. Stenen med inskriptionen blev "genfundet" efter befrielsen og fik en plads foran Frihedsmuseet i København, hvor den stadig kan ses.

Køkkenmester Børge Rasmussen skriver i sine erindringer om Den danske Forvaltnings afrejse til Frøslevlejren:

"Omkring juli/august 1944 gik der rygter om, at lejren skulle nedlægges, og alle de internerede skulle flyttes et andet sted hen, måske til Tyskland. Alt gik på den sædvanlige måde, og ingen tegn på en ændring forelå. Vi blev gang på gang ringet op af journalister og modstandsbevægelsen, som vi lovede,

at så snart der forekom det mindste om rygternes beskaffenhed, ville vi lade høre fra os, således at de forskellige var forberedte. Der gik stadig et stykke tid, alt var stille og roligt og ingen tegn på rygternes rigtighed.

Men en dag fik vi at vide, at vi fik besøg af fængselsdirektør Tetens og departementschef Ejvind Larsen, som gerne ville mødes med os og forhandle med os om et eller andet.

Tetens og Ejvind Larsen ankom så en dag med en del forsinkelser, hvilket Gjerstrup (fængselsinspektøren tug) påtalte. Her på dette møde blev vi gjort bekendt med, at den danske stat var ved at bygge en lejr i Sønderjylland til de danske internerede. Tyskerne havde lovet, at alle transporter til Tyskland ville ophøre, hvis en lejr blev bygget. Vi blev forespurgt, om vi frivilligt ville flytte med til den nye lejr. Grunden var, at den tyske lejrchef kun ville have os med, som han kendte, og ingen andre ville få indpas. Vi svarede "nej", da vi var bange for, at en dag ville vi selv ende i Tyskland, og desuden mente vi, at vores familier måtte savne os længe nok. Vi fik løfte om, at vore hustruer måtte bo og være sammen med os, alt det de ville, desuden blev der garanteret os, at hvis der skete os noget, ville vore efterladte få pension, den højeste i den stilling vi var ansat i. Vi bad om betænkningstid, og lovede svar senere, men Tetens og Ejvind Larsen ønskede svar med det samme. Men vi lovede svar i løbet af et par dage.

Otto Bülow's sten begravet. Illegalt fotografi taget af Kjeld Peter Feilberg.

Frøslevlejren 1944

Vi ville gerne tale med vore koner herom, som indvilligede, og desuden kom der besked fra modstandsbevægelsen, som bad os om at ofre os, da vi var de eneste som de var i kontakt med om, hvad der skete i lejren. Selv Røde Kors måtte ikke komme ind i lejren, kun danske fængselsfolk havde indpas. Derfor meldte vi os klar til at rejse nogle dage senere. Nu kom der en travl tid....."

(Køkkenmester Børge Rasmussens erindringer)

Sent om aftenen 11. august 1944 blev samtlige internerede modstandsfolk beordret til at gøre sig klar til afrejse fra Horserødlejren. 12. august 1944 klokken 01.00 blev samtlige de 741 internerede beordret op i en stor række lastvogne og busser, som skulle køre dem til Helsingør Havn.

Tyskerne var meget bange for eventuelle befrielsesaktioner fra modstandsgrupperne i og udenfor Helsingør, og havde derfor lavet forskellige foranstaltninger.

De internerede skulle sidde med hænderne foldet bag nakken og måtte ikke samtale. De internerede fik at vide, at hvis denne klare ordre blev overtrådt, ville de medfølgende tyske vagter skyde uden varsel.

Vognkortegen kørte mod nord til den nåede Hornbæk, hvor vognkortegen er kørt ad Strandvejen mod Helsingør. For hver 50-100 meter var tyske soldater bevæbnet med maskingevær og gevær. Ved hvert vejkryds stod endvidere tyske soldater. Hele Strandvejen mellem Hornbæk til Helsingør var tolt afspærret for al trafik.

Pensioneret fængselsbetjent, på dette tidspunkt var han kommis, Svend Heden Andersen (kaldet Lille Svend) har om transporten fortalt, at de da ikke

kunne lade være med at sidde og småsnakke, bl.a. at det kunne da være rart, hvis DSB's færger til Sverige kunne overholde deres tidsplan for afrejser.

Da de internerede så det store opbud af tyske soldater i Helsingør, måtte de indse, at den flugtvej ikke kunne bruges.

Transporten mellem Horserødlejren og Helsingør Havn tog ca. 1 time, uden at der skete nogen uheld undervejs.

I Helsingør Havn blev de internerede stuvet ombord i transportskibet "M/S Mars", og det eneste de internerede kunne gætte sig til, var at de sejlede nord om Sjælland. Som eskorteskib var en tysk ministryger "Ivar", og begge skibe var naturligvis under tysk flag.

Da de havde sejlet et godt stykke tid, hørte de internerede, at maskinen på Mars blev stoppet. Nu lå de stille et lille stykke tid, hvorpå maskinen blev startet igen, og de sejlede et lille stykke tid igen, hvorpå maskinen igen blev slukket, og nu hørte de, at ankeret blev kastet.

De internerede, som kom op på dækket af Mars kunne se, at de lå i Storebælt omtrent ud for Nyborg. Der var forskellige forlydender om, hvorfor de ikke sejlede videre. Et af forlydenderne var, at ministrygeren "Ivar" havde tabt en paravane, en plade der bruges når der skal stryges efter miner. Et andet forlydende var, at de var blevet overfløjet af nogle engelske bombemaskiner, og tyskerne nu var bange for at Storebælt var mineret og at englænderne ville beskyde skibene. I hvert fald lå de underdrejet til næste morgen, hvorpå sejladsen blev genoptaget.

Den 13. august om eftermiddagen anløb de – af alle mulige steder – Flensborg Havn. Ved denne nyhed sank det eventuelle resterende humør til langt under nulpunktet. Ordene var hårde: "Har de forpulede tyskere nu taget røven på os igen!!" Nu var de jo i Tyskland!

Humøret steg lidt da en af de internerede – modstandsmanden Hans – Heine Zimmermann – pludselig udbrød: "Se der er de røde danske DSB-busser!!"

De internerede blev nu beordret op i busserne, og igen med hænderne foldet bag nakken og ordre om ikke at tale sammen.

Medens de sådan kørte gennem Flensborg med retning mod Frøslev, måtte de internerede opleve, at de tyske tilskuere buede og truede med knyttede hænder efter dem. Da de passede den tysk/dansk grænse stod der igen nogle tilskuere. Det var de pårørende til de internerede, som havde hørt om transporten, og de stod nu ved vejen for at se, om de kunne få et glimt

Appellerne var en af lejrens værste plager. De foregik altid efter arbejdstidens ophør og varede som regel flere timer uden hensyn til vind og vejr.

af deres savnede og elskede mand/kone. Da var det meget svært for de internerede at sidde stille på deres pladser i bussen.

Humøret fik yderligere en tand opad, da de internerede så de danske fængselsbetjente fra Horserødlejren – Den danske Forvaltning, som havde taget opstilling ved vejen.

Køkkenmester Børge Rasmussen havde lavet gule ærter til de internerede, og alle – de tyske soldater, fængselspersonalet og de internerede, ja selv Svend Heden Andersen, som havde et problem med netop denne ret, åd så de var ved at revne.

Deportationer af de internerede i Frøslevlejren til Tyskland foregik næsten hver dag, og mange af disse men-

nesker opnåede ikke at komme hjem igen. Alene i koncentrationslejren Neuengamme er omkommet ca. 53.000 mennesker.

Blandt de modstandsfolk, som blev deporteret til Neuengamme var Henning Louis Jensen. I Neuengamme blev han udtaget til en ukommando i Meppen-Versen nær den hollandske grænse. Henning Louis Jensen fortæller, at de var ca. 2000 mennesker i Meppen-Versen til at grave skyttehuller og kampvognsfælder, og under dette umenneskelige arbejde døde 2/3 af fangerne. Der gik ikke en dag uden de kunne bære en af deres døde kammerater tilbage til lejren i Versen.

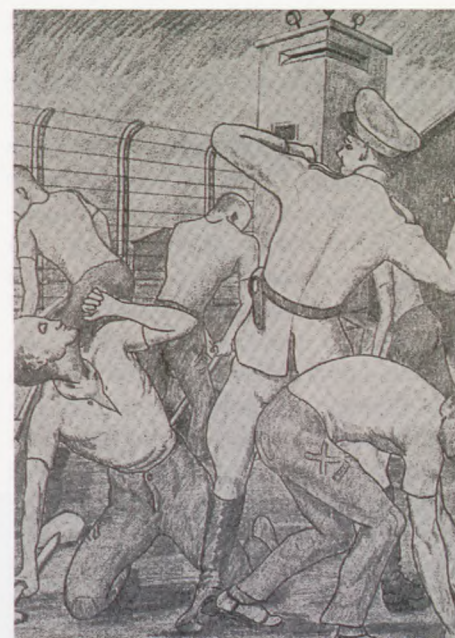
I Horserødlejren var også interneret ca. 35 politifolk, som havde udført

modstandsarbejde. Disse politifolk var ikke med under transporten i M/S Mars til Frøslev, men de figurerer i listerne over internerede i Neuengamme. Politihistorisk museum i København kan desværre ikke svare på, hvorledes de blev transporteret til Neuengamme.

Grænseovergendarmer Hans P. Sørensen har lavet 20 tegninger med erindringer fra koncentrationslejren Neuengamme. De tre tegninger viser et lille udsnit af dagligdagen for KZ-fangerne. Kommentarerne til tegningerne er grænseovergendarmer Hans P. Sørensens egne.

Her foregår en hængning til tonerne af "Alte Kameraten", medens den nation, som den dødsdømte tilhører skal stille op ved galgen. Det var dog ret sjældent, man lod den dødsdømte vederfares så megen ære.

En situation fra en arbejdsplads, hvor en S.S. fuldstændig og uden hæmminger lader livslysten løbe af med sig.

I relation til artiklen i sidste nummer af Modstandskampen om internering af jøder i Horserødlejren har redaktionen modtaget nedenstående supplerende oplysninger af Bent Melchior:

I forbindelse med beretningerne fra Horserød i artiklen om de danske jøders internering omtales Erik Warburgs store indsats flere gange. Det er måske værd at notere, at Erik Warburg selv var jøde, og det kan derfor undre, at han blev løsladt den 7. oktober 1943. Det hang formentlig sammen med professor Warburgs afgørende bidrag til, at Kong Christian overlevede sin sygdom tidligere under besættelsen, og man anså det for væsentligt, at Warburg kunne være til rådighed for kongen, hvis der atter skulle opstå et behov for det. Han var altså en af de meget få jøder, der med Gestapos mere eller mindre gode vilje kunne færdes frit i landet i besættelsens sidste år.

SS' forretningsimperium

– en virksomhed bygget på tilintetgørelse gennem arbejde

Af Karl Dester

Det er en sjældent omtalt kendsgerning, at SS gennem årene 1933-45 udviklede sig fra en ren terrororganisation til et økonomisk imperium. Ikke sådan at forstå, at terroren gradvis opførte - tværtimod. Fra 1934, hvor SS overtog administrationen af KZ-lejrene fra SA (et resultat af Rohm-affæren) blev forholdene bare værre og værre.

Himmler selv var meget opmærksom på, at SS i KZ-lejrene disponerede over titusinder af retsløse fanger, som man kunne skalte og valte med efter forgodtbefindende. Et var, ifølge systemets tankegang, at de alle i den sidste ende skulle udryddes, men der var mere fortjeneste ved at bruge princippet "Vernichtung durch Arbeit". Så længe de kunne stå på benene. At mildne den sædvanlige behandling af fangerne af den årsag for at de skulle "holde længere" var der ikke tale om. Et ødelæggende arbejdstempo kombineret med elendig ernæring og time-lange appeller i regn og kulde, samt fysisk mishandel, som alt sammen ledte til døden, var den stående ordre for enhver lejrkommandant. Skulle det tynde for meget ud i bestanden, var det bare at hente nye fanger udefra og fortsætte efter skemaet...

De første SS-virksomheder

Efter at KZ-lejrene var anlagt, med fangerne selv som arbejdskraft, og der i lejrene var skabt værksteder, gartnerier mv. til forsyning af SS'erne (absolut ikke til fangerne) så man sig om efter profitable erhvers muligheder. I første omgang faldt valget på byggematerialer. Her var et stort behov, væsentligt baseret på de store planer for nazistiske pragtbyggerier, som ikke mindst Hitler og Speer stod bag.

Et eksempel herpå var oprettelsen af rædselslejren Mauthausen i Østrig. Den blev anlagt i nærheden af et stenbrud, hvor fangerne slæbte sig til døde ved først at bryde stenene, og derefter bære dem på ryggen opad til oplagspladsen. En strækning der blandt fangerne fik tilnavnet "Dødens trappe".

Det var også i denne lejr, SS morede sig med at kaste jøder i døden fra 50 meter høje klippeskrænter, en specialitet SS kaldte "faldskærmsudspring". Men Mauthausen var ikke det eneste stenbrud SS disponerede over. Nævnes bør også Flossenburg, Gross-Rosen og Natzweiler (Nacht und Nebel-lejren i Elsass), hvor man bl.a. myrdede 150 fanger fordi universitetet i Strassburg manglede skeletter til undervisningsbrug.

Mere byggemateriale

En anden gren af byggematerialer som SS tidligt interesserede sig for var teglsten. De fleste danske tidligere KZ-fanger kommer i denne forbindelse automatisk til at tænke på KZ Neuengamme og deres personlige erfaringer fra denne lejr. Neuengamme var i tiden 1938-40 en udekommmando fra Sachsenhausen, og blev etableret for at kunne udnytte et nedlagt privatejet teglverk ved Dove lbe. Fra 1940 blev lejren selv-

En af blykolik plaget "Muselman" (Musée de l'Ordre de la Liberation, Paris)

stændig og oprettede selv i alt 46 beryggede udekommandoer, som også mange danske har bitre minder om. (106.000 fanger kom til Neuengamme, 55.000 af dem døde i lejren og dens udekommandoer).

Men SS' interesse i teglværker var vidt spredt. Her kan yderligere nævnes Buchenwald, Berlstedt, Prambachkirchen, Berlstedt samt et større antal teglværker i de besatte områder i Polen og Sovjetunionen.

SS fangarme griber mere og mere

Et typisk eksempel er KZ Stutthof, om hvilken det i Kaienburg's bog "Vernichtung durch Arbeit" hedder:

"Ved ændringen af interneringslejren Stutthof (efter et besøg af Himmler) til KZ-lejr i januar 1942, blev målsætningen også her at producere bygningsmaterialer såvel som militær udrustning. "Jeg er overbevist om", skrev Himmler i december 1941, "... at Stutthof er af den største betydning for den kommende udvikling af Gau Danzig-Westpreussen..." Derfor skal lejren med alle dens virksomheder overtages af IKL (Inspektion der Konzentrationslager)". Straks efter gik følgelig alle lejrens værksteder over til DAW (Deutsche Ausrüstungs Werke) ligesom DRSt (Deutsche Erd- und Steinwerke

GmbH) overtog to nærliggende teglværker med en produktion på henholdsvis 3,5 og 6 millioner sten årligt. (Begge selskaber startet og ejet af SS). Dertil kom i december 1943 yderligere et teglværk i Reimannsfelde, ligeledes med en årlig produktion på 6 millioner sten, ligesom Golleschauer Portland-Zementfabrik AG, en af Oberschlesiens største cementfabrikker, på samme tid kom under SS-forvaltning. Alt dette nødvendiggjorde en øgning af antallet af udekommandoer, der efterhånden voksede til 46.

(I Stutthof blev ialt 120.000 fanger indregistreret. Af disse døde 85.000. Uofficielt kom desuden tusinder i krigens sidste måneder på transport fra østligere beliggende lejre. Disse fanger blev dog som oftest ikke registrerede).

Tilintetgørelse gennem arbejde

Uden hensyn til effektivitet bevarede hovedprincippet: Vernichtung durch Arbeit. Et eksempel på dette var opførelsen af teglværket i Oranienburg. En tidligere fange beretter herom:

"Byggeriet af havneanlæg og teglværk gjorde store jordtransporter nødvendige. Et arbejde, der normalt ville blive udført med maskiner. I stedet blev tusinder af fanger sat til at flytte sand i deres udpilede jakker, som de

til formålet måtte tage omvendt på. Et arbejde, der som altid skulle foregå i løb. Gik arbejdet ikke stærkt nok var kapoerne, hvis brutalitet ikke stod SS'ernes noget efter, straks over de ulykkelige. Intellektuelle, sigøjnere, jøder, ja hvem som helst der ikke passede Det tredje Rige, blev her tævet ihjel af disse bestier."

Utallige lignende eksempler kunne opregnes. At beskytte fangerne mod farlige stoffer var der ikke tale om. En af Neuengamme's udekommandoer var en akkumulatorfabrik. Her fik de tyske arbejdere gasmasker for ikke at indånde de varme, giftige blydampe, medens man ikke så nogen grund til at give fangerne lignende beskyttelse. De fik højst gamle, revnede gummihandsker, der ikke hindrede blyet i at sætte sig i huden. Blydampene satte sig også i tøjet, med det resultat at luften i barakkerne også blev forgiftet.

I næste nummer af Modstand skal vi se nærmere på SS' "udlejning" af arbejdskraft til private virksomheder.

Kilder: Hermann Kaienburg: Die Wirtschaft der SS, Konzentrationslager und deutsche Wirtschaft, Vernichtung durch Arbeit.

Schnoddnase...!

"De var på vej for at skyde en tysker...", sagde Gestapo-chefen og borede sine øjne i mine! - "Nej, det kunne jeg ikke", svarede jeg og så ham direkte tilbage i øjnene. Han blev vippet af sadelen. Forfjamsket! - En høj, kraftig mand (188/90) overrumplet på gaden med to skarpe pistoler i lommen. Som ikke kunne skyde en tysker. Mærkeligt. - Men jeg havde mine ord i behold. Pistolerne var ment som trussel i en dansk fabrik, som producerede for tyskerne og skulle saboteres. Kun eventuelt - et skud i loftet ved telefonvagten. For at understrege situationens alvor.

Desuden havde jeg nogle dage tidligere sagt nej tak til æren at deltage i likvideringen af en stikker på

gaden. Noget bød mig imod. 19 år gammel at skulle skyde en mand på måske 35 år og familiefar.

Det blev menneske til menneske mellem Gestapo-manden og mig. Men jeg fik bank. Han stak mit hoved mellem sine knæ og bankede løs på min ryg med stokke. Ryggen blev kulsort. Flere dage senere. Men ellers ingen skader. Heldigvis holdt jeg tæ, og ingen blev taget på grund af mig. Det var "kultiveret tortur" fra tysk hånd, hvis situationen kan beskrives sådan? Til afslutning gned han hånden ned over mit ansigt og sagde: "Schnoddnase (snothvalp)". Noget jeg delvist oplevede som faderligt overbærende. Måske fordi Gestapo-manden vidste, at krigen nok var forbi i løbet af et par mæne-

der (vi var i marts 1945). Vi fanger døbte ham straks Schnoddnase. Lidt som kompliment. Vi anede jo, hvad som kunne være blevet vor skæbne i f. eks. et japansk fængsel.

Senere blev vi af dansk politi anmodet om at identificere Schnoddnase som gestapist. Han lå i et hjørne i cellen. Sprang op i Giv Agt, da han så os. "Kennen Sie mich...?" "Ja, natürlich! Nu er demokratiet genindført i Danmark. De bliver stillet for en dansk ret med anklager og forsvarer...!" "Ja, wohl...Ja, wohl!" "Leben Sie so wohl, Sie können...ich sage nicht auf Wiedersehen!" - Det var min sidste samtale med Schnoddnase!

David Harleyson

BØGER

Taget af Tyskerne Danskere i 2. Verdenskrig

Af *Sven Arvid Birkeland*
592 sider, ill., pris 299 kr.
Forlag: Gyldendal

Allerede i forordet slår Sven Arvid Birkeland fast, at han ikke er historiker. Bogen om de mennesker, der blev taget af tyskerne, er en antropologi om den tid. Den handler ikke alene om Modstandsbevægelsen, men også om modstanderne. Den handler om såvel torturofrene og deres familier i 2. og 3. generation, som om bødlerne og deres generationer.

S.A.B. gør opmærksom på, at efter-rationaliseringer ikke dur. Der var på det tidspunkt, da 2. Verdenskrig fandt sted, ikke nogen 4. Genevekonvention og FN's Menneskerettighedserklæring. Døm derfor ikke den tids konflikter med nutidens optik.

Bogen er skrevet ud fra interviews med aktørerne og deres familier. 242 på modstandssiden og 36 på Gestaposiden er blevet interviewet. Her er historier om de mennesker, der blev tortureret i fængsler og kz-lejre, og om dem, der udførte torturen, og de psykiske påvirkninger på dem, deres børn og børnebørn.

S.A.B. har en videnskabelig baggrund som overlæge på Odense Universitetsbiblioteks nyreafdeling og har efter eget ønske skiftet denne stilling ud med at arbejde for den danske afdeling af Rehabiliterings- og Forskningscenter for Torturofre, og han har her – i samarbejde med sin kone – udført den store og egentlig manglende undersøgelse om et af de mørkeste kapitler i Besættelsestidens historie.

I enkelte afsnit kan udenforstående få en god indsigt i, hvordan Gestapos dygtige forhørsteknik – med tortur – hurtigt fik forfærdelige resultater for modstandsbevægelsen.

Afsnittet om SOE agenterne Jacob Jensen og Kaj Lund, som blev taget i Århus med det resultat, at store dele af

modstandsbevægelsen i Jylland blev drevet "under jorden" eller arresteret.

Afsnittet *Din nabos Søn* om Thomas Mariegaard viser i al sin gru, hvordan et barn, der i familien er opvokset med nazismens principper, kan udvikle sig til at deltage i stikkeri og mord.

At få en bog – ikke et videnskabeligt dokument – med så mange interviews, med så mange aktører og deres efterladte, er svært. Det er svært, når traumer kommer op til overfladen, ikke blot på aktørerne, men også på læserne, der har gennemlevet den tid.

Fortrængninger er ofte den nemmeste måde at udholde en del af livet på, men her kommer de glemte traumer op til overfladen, så alle, der har kendt tiden, men også nutidens unge, kan lære ganske mange ting om hverdagen under besættelsen.

Lidt kritik: Om alle skulle have forstået emnet fuldt ud, burde en stor del – om ikke det hele – af den engelske tekst have været oversat. En hel del gentagelser kunne vi godt have været foruden. Men Sven Arvid Birkeland har skrevet en væsentlig bog om en del – den ondeste – af besættelsestiden, som ingen yngre historiker, der forsker i besættelsestiden, må undlade at læse.

Kampen for friheden og hvad denne kamp kostede, er understreget i denne bog.

Kaj Christensen

Endnu en bog om besættelsestiden? Nej, tværtimod.

Det var først under arbejdet med erstatningssagerne fra Tyskland, at det gik op for mig, hvor mange familier, der har lidt under, at de hjemvendte fra fangenskab og fra illegalt arbejde, ikke var i stand til at åbne sig for familien. Hvor mange ægtefæller og efterkommere, der har levet med et indesluttet menneske.

Det har Svend Arvid Birkeland skrevet en helt anden bog om. For første

gang erkender en fagmand, at nok kan forældres traumer ikke arves af børnene, men de har kunnet overføres med mareridt og neuroser til følge. Birkeland gengiver sætning for sætning børnenes beretninger om en anderledes barndom. Det kan virke monotont, men det er hans måde at få folk til at åbne sig.

Han nøjes ikke med modstandsfolkenes børn, men viser, at også bødlernes børn har måttet "bære fædrenes synder".

Mange efterkommere afslog at deltage i denne undersøgelse, men da de opdager, at andre har haft samme belastninger, viste de sig interesseret i at deltage i et netværk til videre bearbejdelse, som ingen før har taget initiativ til. Dermed kan der vise sig en vej til at rette op på de skader, mange af vore udsendte soldater vender hjem med...

Det vil være i modstandskampens ånd.

Dagmar Mørk Jensen

Danskerne og besættelsen Holdninger og meninger 1939-1945

Af *Palle Roslyng Jensen*
395 sider, ill., indb., pris kr. 349,-
Forlag: Gad

Forfatteren skriver i forordet, at dagbøger fra "tiden" måtte være undersøgelsens hovedfundament – trods de problemer, der knytter sig til brugen af dem til dette formål. En anden del af undersøgelsen om danskernes opinion er de tilgængelige "Stimmungsberichte", som de tyske garnisonskommandanter skulle indsende hver anden måned.

På allieret side – engelsk – blev vi karakteriseret, som der i Danmark herskede en latent modvilje – mod tyskerne – men vi var præget af materialistiske og pascifistiske grundholdninger og havde ikke hidtil haft vilje til at yde nationale ofre.

Dagbogsskriverierne er – groft sagt – inddelt i tre kategorier: eliten, den brede opinion og resten.

Krigsudbruddet i september -39 omtales både af dagbogsskriverne som af den øvrige opinion. Allerede dagen efter krigens udbrud var der store overskrifter om fire bomber nedkastet i Esbjerg, én kvinde dræbt og flere sårede. Tyskerne nedkæmpede polakkerne på 30 dage; der var også fokus på torpederingerne, særligt når det

var danske skibe.

9. april 1940. Danmark besat. Alle, der levede dengang, husker de lavtflyvende JU 52 bombemaskiner og de "dryssende" OPROP – dog blev "Flyvebladet" oversat til dansk i dagbladene. Der var ikke oprørstrang i dansk dagspresse den 9. april – det kom der vel i øvrigt aldrig mellem 40 og 45! Dog var befolkningen ikke tyskvenlig, men engelskvenlig, viser forfatteren, og en stor del af Politikens læsere tog afstand fra dens leder, der nærmest var et "spytlikker-standpunkt". I Helsingør var tyskerne på dette tidspunkt ikke tilfreds med ungdommen – der fandt korporlige sammenstød sted mellem tyske soldater og elever fra Teknisk Skole.

I afsnittet fra 5. maj til august 1940 var der omtale af et forsøg på at afsætte Churchill. Det lykkedes ikke – tak! Ved et stort luftangreb på Aalborg Lufthavn blev næsten hele angrebsstyrken skudt ned – 11 maskiner af 12! På samme tidspunkt var der frygt for grænseændringer i Sønderjylland. Det tyske mindretal agiterede for det. En omfattende kritik mod parlamentarismen fra højrekrafterne udmundede i "Højgaardkredsen". Udenrigsminister Scavenius' tiltrædelsestale 8. juli viste, at Samlingsregeringen var en samarbejdsregering. Pristalsreguleringen blev suspenderet, hvilket ramte "små-kårsfolk" hårdt.

6. august til november 1940. Den 13. august startede Luftwaffe på bombningerne af Englands større byer. Det varede til maj 1941 og blev af mange danske tolket som, at tyskerne ikke kunne tvinge England – en streg i sandet, konkluderede forfatteren. Intet kunne være mere rigtigt. Dansk-tysk forening oprettes. Alsang begynder i Aalborg og fik stor tilslutning i alle større byer. Også udviklingen i Norge fulgte vi med i – Norge skulle "fortyskes".

7. november 1940 til juni 1941. Det stod klart, at danskerne ikke stod bag nazisterne eller DNSAP – til gengæld bakkede et flertal op om regeringen. Hess fløj til England, hvilket gav anledning til mange lystige historier, digte og smædesange – styrkede troen på Englands sejr. Aalborg blev som sædvanlig et yderpunkt med brandstiftelse og mindre sabotager.

8. juni 1941 til december 1941. Tyske angreb på Sovjetunionen 22. juni -41 medførte store forandringer i synspunkterne. Interneringen af de danske

kommunister blev nidkært udført af danske myndigheder. Antikommin-ternpagten omtales.

9. december 1941 til efteråret 1942. Troen på tysk nederlag øger nu betragteligt den antityske holdning. Illegale blade begynder at udkomme. SOE begynder at virke. Christmas-Møllers taler begynder at betyde mere for modstanden.

10. oktober 1942 til august 1943. Valget den 23. marts er omtalt. Knud Kristensen, der var kritisk mod regeringen, fik sit stemmetal fordoblet, mens Rud. Christiani røg ud af Rigsdagen (Folketinget).

11. august 1943 til juni 1944. Opgøret den 29. august 1943 får ikke megen omtale – mærkeligt! – hvorimod aktionen den 1. oktober mod de danske jøder omtales og betyder endnu en ændring i folkeviljen mod tyskerne. Holdningerne til sabotage ændres gennem 1944 til sympati. Mordet på Kaj Munk fik stor omtale, ligeledes var der omtale af Brigadens politiske holdninger.

12. juli 1944 til maj 1945. Folkestrejkene i København blev meget omtalt – særligt i illegale skrifter, i dagbøger og folk imellem. Vendepunktet i befolkningen var nu helt sikkert – bortset fra kollaboratorerne. Fra de privilegerede måtte man nu erkende, at det var fra de mindre privilegerede, de bedste informationer blev hentet. For den almindelige befolkning ændredes opfattelsen af Frihedsrådet fra at være kommunistisk styret til at være et nationalt organ. 19. september blev så det danske politi interneret – dem kunne man få fat i. Schalburgtage omtales. De mange flygtninge fra de østtyske områder – 250.000 mennesker, mest kvinder og børn. Alligevel er de fleste udsagn om flygtningene, at der ikke skulle vises medlidenhed, og at de måtte sendes ud af landet hurtigst muligt.

Et stort og gedigent værk om stemningen blandt såvel de intellektuelle som den almindelige borger, og om det stemningsskift, der skete, efterhånden som krigen vendte og til dens endeligt. Informationer, der var baseret på Den Danske Stemme fra London, TT fra Sverige, på vandrehistorier og selvpoplevelser, danske dagblade, illegale skrifter og radioen.

En "trættende" skriftstørrelse gør det desværre vanskeligt for et ældre publikum at læse bogen. Spændende er den heller ikke.

Kaj Christensen

Medicin uden Grænser Statens Serum Institut under besættelsen

Af Henrik Tjørnelund

151 sider ill., pris kr. 178,-.

Forlag: Syddansk Universitetsforlag

Kollaboration eller hvad? At mange danske firmaer arbejdede med og for tyskerne under besættelsen er efterhånden ganske godt afdækket, men at statslige virksomheder eller institutter gjorde det, er mindre kendt. Statens Serum Institut gjorde, med alle de indier Henrik Tjørnelund bygger sin afhandling på.

At danske videnskabsmænd på instituttet stod for forskning i vaccine mod tyfus var anerkendt på grundlag af 1. verdenskrig, hvor tyfus var den store dødsårsag blandt frontsoldater. Instituttets samarbejde med og for Folkeforbundet var også velkendt, også selv om det ophørte med Danmarks udmeldelse af Folkeforbundet. At der blev holdt på to heste, ligger i hvert fald klart.

At danske videnskabsmænd stod for en forskning, hvor der blev anvendt fanger fra KZ-lejrene til afprøvelse af vaccinen, er måske ikke så ualmindeligt i Tyskland under nazismen – etikken havde det ikke så godt mellem 1939 og -45.

Blev disse videnskabsmænd straffet? Se kapitel 7, hvor "retfærdigheden" varetages. Først i Danmark og senere i Nürnberg. Ingen danske blev straffet. End ikke hovedvidnet blev afprøvet, han var – ifølge Tjørnelund – på ferie i Amerika! Tjørnelund fremfører indier for, at sådan noget foregik både hos ledende medarbejdere og de danske myndigheder højere oppe i systemet, men var det på dansk opfordring, eller var det alene tyske ønsker?

Instituttets direktør Jeppe Ørskov skulle informere den tilsynsførende, som var den senere statsminister Wilhelm Buhl. Tilbage står bl.a. to spørgsmål: Hvorfor findes arkivalerne fra instituttet fra 1940-45 ikke i Rigsarkivet, og hvorfor er der ikke ved mærkedage omtalt 1940-45? Disse to ting gør, at Tjørnelund må have ret i mange af sine indier.

Et stykke interessant Danmarkshistorie.

Kaj Christensen

Peter Møller Madsen

Peter Møller Madsen blev født i Randers den 24. november 1921, og han døde den 3. december 2007, netop fyldt 86 år.

Når man sagde Peter inden for vore kredse, var der vist ikke mange, der ikke vidste, hvem vi talte om. Peter var et kendt ansigt for os alle, for han deltog med iver i alle arrangementer, der havde med modstandskampen at gøre, og han sad i flere bestyrelser. Ja, Peter var et kendt og værdsat menneske, der med sin positive indstilling til livet havde en smittende indflydelse på alle os andre.

Peter led samme skæbne, som mange andre unge mænd og kvinder gjorde under krigen. Han blev taget af Gestapo i sommeren 1944, kom til Horserød og senere til Frøslev. Den 5. okt. kom han på transport til Neuengamme sammen med bl.a. et stort antal grænsegendarmer. Efter ca. 11 dage der, med en grusom introduktion til KZ-lejrlivet, blev han med 39 andre danske transporteret til KZ Hannover-Stöcken.

Livet i lejren tog på os alle. Vi, der endnu er tilbage, ved alt om tilværelsen i en KZ-lejr, men jeg tror - eller ved - at vort ophold, med ubeskriveligt hårdt arbejde på akkumulator-

fabrikken AG (AFA), hurtigt gjorde os syge - ikke mindst af blyforgiftning. Peter var, med sin ukuelige livsvilje, et af de få lyspunkter for os andre. Jeg skal her nævne en lille ting, som jeg aldrig skal glemme. Vi vidste alle, at Peter var udlært baker, og selv om vi led under konstant sult - eller måske netop derfor - kunne vi bede Peter fortælle, hvordan man lavede f.eks. en lagkage! Det gjorde Peter så med udførlig beskrivelse og med et meget skævt smil, mens vi andre sad næsten med tårer i øjnene. Ja, det var vel en form for selvpineri, men vi ønskede det, mens vi vel i vort stille sind håbede at opleve en lagkage igen, selv om vi vidste, at chancerne var små...

Peter og vi andre danske, der var tilbage, oplevede så den 31. marts 1945 at blive hentet af Svensk Røde Kors i de hvide busser. Det var ubeskriveligt, og det var i sidste øjeblik. De sidste dage i Stöcken kunne vi høre kanontorden, og der fandt mange bombninger sted omkring os. I dag kender vi den grufulde skæbne, der kort tid efter vor redning blev de andre fanger til del. De blev kommanderet ud på en sidste march mod Bergen-Belsen, for at de allierede ikke skulle komme til en fyldt lejr. På marchen blev de, der ikke kunne gå mere, skudt. Resten blev på et tidspunkt lukket ind i en lade, som soldaterne derefter satte ild til. KZ Hannover-Stöckens endeligt, som også kunne være blevet Peters og vores skæbne.

Tilbage gik det til Neuengamme og senere videre til Danmark og Sverige. Peters og vore veje skiltes i Neuengamme, vi kom ikke alle med de samme transportere, og vi kom ikke til samme sted i Sverige. Først engang efter krigen mødtes vi igen, det var vel i forbindelse med oprettelsen af "Hannover-Stöcken Gruppen", vores lille forening.

De sidste mange år var Peter formand for gruppen, og vi mødtes en gang årligt i Horsens, hvor vi altid havde en dejlig dag sammen. I år 2000 var Peter med sidste gang, og han havde da meget ondt i sit venstre ben. Det var ikke så mærkeligt, for i

april 2001 blev det konstateret, at Peter havde koldbrand i benet, og det måtte derfor amputeres. Med sin ukuelige sejhed kom Peter over det, og i november 2001 kunne han flytte ind i en beskyttet bolig i nærheden af det sted, hvor han i mange år havde boet med sin elskede hustru Karen, som døde i august 1996.

Men Peters skæbne sluttede ikke her. I 2002 blev han ramt af en blodprop i hjernen, der gjorde ham lam i højre side af kroppen, og som medførte, at han havde svært ved at tale. Men Peter gav ikke op. Han måtte dog forlade boligen, da hans tilstand krævede mere tilsyn og omsorg. Peter kom først på Plejehjemmet Fraenckel Stiftelsen, og i september 2002 så til Bernadottøgården i Roskilde. Her levede Peter i godt 5 år, og han blev mere og mere glad for stedet, ikke mindst fordi han her mødte så mange gamle venner. Til trods for sine svære handicaps deltog han i alle arrangementer, både på gården og udenfor. Han var selv den gode giver i flere situationer. Peter elskede musik og sang, han var selv en ivrig sanger, og han bidrog generøst til gennemførelse af musik- og sangoplevelser med kendte professionelle kunstnere, til stor glæde for beboere, personale, familie og venner.

I august 2007 blev det så konstateret, at Peter nu havde fået koldbrand i det højre ben, som i forvejen var lammet, og nu blev også det amputeret.

Kort efter operationen fik Peter, som totalt invalid, sin vel nok sidste store oplevelse. Den 29. september kom han, som særligt inviteret, til afsløring af mindesmærket for de hvide busser i Malmö (se Modstandskampen december 07). At Peter kunne klare denne anstrengelse var utroligt og beundringsværdigt, men det var som om, han ville bruge sine sidste kræfter på at sige tak til Sverige, som i 1945 reddede hans liv, og han gjorde det, grædende, ved at give den svenske konge hånden.

Æret være Peters minde.

Erik Tanne

Nedenstående nekrologer burde være bragt i sidste nummer af Modstandskampen. Redaktionen beklager og indhenter hermed det forsømte...

Jørgen Lind

Jørgen Lind kunne ikke mere. Han bukkede under for KZ syndromet, kræfterne slap op, sygdommen tog over, og han døde den 30. oktober 2007.

Hans elskede hustru Ulla har været ham en stor støtte i snart 50 år, men ikke mindst i de sidste par år, hvor han ikke selv kunne bruge benene mere.

Jørgen blev arresteret første gang i november 1941 under en demonstration imod Erik Scavenius' underskrivelse af antikominternpagten. Efter 14 dage i Vestre Fængsel blev han løsladt.

I 1942 gik han ind i modstandsbevægelsen. I april 1944 blev han igen arresteret, men denne gang af tyskerne, og han måtte igen i Vestre Fængsel, via Dagmarhus. I Vestre Fængsel blev han under de mange forhør tortureret.

Fra Vestre Fængsel blev han sammen med en hel del andre fanger

transporteret til Frøslevlejren. Efter nogle dage blev han natten til den 15. september transporteret med jernbanekreaturvogne til kz-lejren Neuengamme. Som han selv berettede, troede han det var helvedes forgård.

Han havde svært ved at glemme de umenneskelige oplevelser i fangenskabet, og efter redningen april 1945 tænkte han på, at dette ikke måtte gå i glemmebogen.

Som formand for Landsforeningen af KZ fanger fra Neuengamme tog han i 1983 sammen med formanden for Frihedsfonden, overlæge dr.med. Jørgen Kieler, initiativ til at ansøge ministeriet for offentlige arbejder/trafikministeriet, minister Arne Melchior om tilladelse til at udsende et særfrimærke med tillæg til fordel for et rejsefond for tidligere danske kz-fanger. Frimærket blev godkendt og udkom i forbindelse med 40 års dagen for Danmarks befrielse den 2. maj 1985. Frimærket blev tegnet af Hendes Majestæt Dronning Margrethe II.

Frimærket indbragte 700.000 kr., hvoraf de 300.000 kr. blev bevilget til formålet. Det blev starten på "Neuengamme-foreningens Rekreative- & Hjælpekasse" til fordel for frihedskampens ofre. Jørgen var formand for hjælpekassen, fra den blev oprettet til den blev lukket i december 2005.

Han var på mange måder kontroversiel og retskaffen.

Han var en gudbenådet tegner, og det skaffede ham en enorm stor omgangskreds og mange venner. Han var til det sidste på vagt over for uretfærdighed og var ikke sen til at give udtryk for dette.

Der er sikkert mange, der lige som jeg vil savne hans lune og er taknemmelig over at have lært ham at kende.

Æret være hans minde.

Poul Brandt

Jørgen Pedersen

En af de ting, der var lige så sikkert som amen i kirken, var julebrev fra "Vikingbo Ranch" i Californien. Jørgen og jeg skrev flittigt til hinanden, og julebrevet fra LA var hvert år noget særligt.

Vi traf hinanden første gang den 2. oktober 1944. I Frøslev, i barak H 15, stue 6. Jeg var lige blevet overført til Frøslev fra Staldgården i Kolding, og det at komme til Frøslevs "frie forhold" fra Staldgårdens evindeligt stramme forhør og dens elendige kost var jo som at komme i Himmerige, også selv om jeg blev indkvarteret på en stue, der hed Helvedes forgård.

Og de næste 200 dage var Jørgen og jeg så sammen, i tykt og tyndt. Dag og nat. Vi knyttede et tæt venskab og lærte hinanden ret godt at kende, men vore veje skiltes jo desværre – sådan går det jo næsten altid.

Men godt 40 år senere hørte jeg fra Jørgen. Han kom til Danmark og

Frøslev for at indvie et af vagttårnene, som han egenhændigt havde skaffet kapital til ovre i USA, og ville gerne mødes med sine gamle venner fra stuen.

Så et gammelt venskab blomstrede op igen under indvielsen af, jeg tror det var tårn 3. Under de hektiske dage i Frøslev under og efter indvielsen snakkede vi om at bygge endnu et vagttårn, når vi nu var kommet i gang, og vi dannede "Tårn 5 kommandoen".

Det viste sig senere, at lejren ikke ville være med til at bygge et "Tårn 5", men vi kunne få lov at bygge et Tårn 4. Sådan blev det. Denne gang var det mig, der skulle skaffe kapital til tårnets rejsning. Året efter havde vi indvielse af Tårn 4, og året efter havde vi skaffet penge til det dobbelte pigtrådshegn mellem de to tårne.

Og for et par år siden var Jørgen så hjemme igen for at sætte kronen på værket med indvielse af Tårn 5, som

han betalte af egen lomme.

Allerede da kunne man se, at Jørgen ikke var helt oppe på dupperne. Hans tilstand blev ikke bedre i årene der kom, og den 12. oktober i år kom så budskabet til vennerne om, at Jørgen ikke var mere. Dermed vidste jeg, at nu kom der ikke flere glade og opløftende julebreve fra USA.

– Og dog, hvad sker? Her den 12. november kom Jørgens julebrev, skrevet i begyndelsen af oktober, hvor han, som sædvanligt, fortæller løst og fast om livet i El Dorado. To sider om alt, hvad der rørte sig i og om ham, måske mest præget af hans sygdom, men dog et opmuntrende budskab til hans venner.

Allernederst har hans hustru, Jytte, føjet det sørgelige budskab til, at Jørgen ikke er mere.

Æret være Jørgens minde.

Hans Chr. Henriksen

1133
Asta Dahl
Anemonevej 17
4000 Roskilde

ADRESSELISTE

ERHVERVSHÆMMEDE FRA FRIHEDSKAMPEN

Esbjerg afd.: Fmd.: Gerth Andersen,
Højtoftevej 2, 6700 Esbjerg, tlf. 75 13 28 40.
Kontor: Gammel Fritidscenter,
Grønnevangsvej (ved Østerbycentret),
6700 Esbjerg. Åbent hver onsdag 14-17.

Odense afd.: Fmd.: Henry Jensen,
Strynggade 14, 5000 Odense C, tlf. 65 90 32 02.
Kass.: Alfred Andersen, Bregnevej 7,
5220 Odense SØ, tlf. 66 11 58 69.

Omegnsafdelingen:

Sydkajen 4.1.th, 3600 Frederikssund,
tlf. 47 53 02 48.

Fmd.: Eigil Skov Jørgensen,
giro 8011788, sociale sager.

Sjællands afd.:

Fmd.: Mogens Henrik Nielsen,
Nystedvej 14, Veddelev, 4000 Roskilde,
tlf. 46 75 77 13.

Kass.: Harry Henriksen,
Sennepsmarken 11, 3000 Espergærde.

Sydfyns afd.: Fmd.: Mogens Sand,
Nordlysparken 35C, Wandallsvej,
5700 Svendborg, tlf. 62 21 64 05.

Jysk afd.: Fmd.: C. C. Nielsen,
Lundingsvej 7, 7000 Fredericia,
tlf. 75 92 34 72.
Kass.: Birgit Lund, Skovparken 76 B,
6000 Kolding, tlf. 75 53 73 53.
Sekretær: Hans Jørgen Dahlhus,
Herredsvej 16, 7000 Fredericia.
Tlf. 75 94 35 83
(Postadresse: Sekretær)

Århus afd.:

Kontaktperson: Bruno Bøtker,
Palludan-Møllers Vej 63, 2. TH.
8210 Århus V, tlf. 86 10 28 48.

ALLIEREDE KRIGSSEJLERES VETERANFORENING

Fmd.: Else Lizier, Tårnvej 20, 2610 Rødovre,
tlf. 36 70 03 68.
Kass.: Erik Qvist, Udsigten 16, 4220 Korsør,
tlf. 58 37 78 06.

DACHAU-KLUBBEN

Fmd.: John Nielsen, Margrethesvej 28, Ejby,
4070 Kirke Hyllinge, tlf. 46 40 50 87.
Giro: 87 446 867.

FORENINGEN AF GESTAPOFANGER FRA BESÆTTELSEN

Fmd.: Jørn Jensen, Parkallé 261,
2605 Brøndby, tlf. 43 96 35 18.
Kass.: Salle Fischermann,
Toftøkærvej 28 C, 2820 Gentofte,
tlf. 39 65 89 90.

FRIHEDSKAMPENS VETERANER

Fmd.: Jørgen H. Barfod,
Ved Fortunen 10, 2800 Kgs. Lyngby,
tlf. 45 87 22 54.
Næstfmd.: Eigil Skov Jørgensen (Foss),
tlf. 47 53 02 48.
Kass.: Bent Nielsen,
Strandjægervej 78, 2791 Dragør,
tlf. 32 53 07 16.

GESTAPOFANGERNE RANDERS

Fmd.: Ebba Hjortshøj,
Hermann Stillingsvej 17, 8900 Randers.
Kass.: Marion Jensen, Stadfeldtsvej 12,
8900 Randers, tlf. 20 22 59 54, giro 663 8961.

HANNOVER-STÖCKEN

Henv.: Carla A. Sørensen, Egernevej 24,
8270 Højbjerg
eller Erik Tanne, Farum St. Torv 29, 1. th.,
3520 Farum

HORSERØD STUTTHOF-FORENINGEN

Fmd.: Anton Nielsen,
Møllevej 17, 3650 Ølstykke, tlf. 47 17 90 69.
Kass.: Hanna Kirkegaard,
Jesper Brockmandsgade 2, 2200 København N.
Tlf. 22 12 49 25.

KRIGSSEJLERGRUPPEN 1939-1945

Bent Ørberg og Bjørg Vitnes,
Torvegade 64, 3. & 4. tv., 1400 Kbh. K,
tlf. 32 95 22 06/32 95 55 04.

VENNEKREDSEN I DANMARK FOR KZ NEUENGAMME

Fmd.: Helle Sørensen, Hornemansgade 42, 3. tv,
2100 København Ø. Tlf. 59 18 66 89 · 20 45 19 29.
Kass.: Gitte Sundahl, Søkildevvej 3,
5970 Ærøskøbing, tlf. 62 52 21 50.
Giro 807.3481.

SACHSENHAUSEN-FORENINGEN

Fmd.: Peder Søegård, Reedtzholmvej 114,
4736 Karrebækminde, tlf. / fax 55 44 10 32.
E-post: pse17@dadlnet.dk.

THERESIENSTADT-FORENINGEN

Fmd.: Birgit Krasnik Fischermann,
Gl. Vartov Vej 29, 2. tv.,
2900 Hellerup, tlf. 39 62 83 55.
Kass.: Michael Fingeret, Herman Triers Plads 2,
1631 Kbh. V, tlf. 35 37 11 21

FORH. KONTORCHEF I FRIHEDSFONDEN

Anna-Lise Clausen, Præstefælledvej 67,
2770 Kastrup, tlf. 32 51 50 13.

ARBEJDSKADESTYRELSEN

Sankt Kjelds Plads 11, Postboks 3000,
2100 Kbh. Ø, tlf. 39 17 77 00, fax 39 17 77 11.

AMICALE INTERNATIONALE DE NEUENGAMME (AIN)

Vicepræsident Ernst Nielsen,
Sofielunden 14, 2600 Glostrup.

FÉDÉRATION INTERNATIONALE DES RÉSISTANTS, DANMARK (FIR)

Anton Nielsen, Møllevej 17,
3650 Ølstykke, tlf. 47 17 90 69
Kasserer: Bodil Enoch,
Brøndbyøster Torv 51, 5. th. 2605 Brøndby,
tlf. 36 75 45 94.

BERNADOTTEGÅRDEN

Bernadottegården 94, 9560 Hadsund,
tlf. 96 53 13 50.

BERNADOTTEGÅRDEN

H.H. Kochsvej 4, Himmelev, 4000 Roskilde,
tlf. 46 31 60 00.

MINDELUNDEN RYVANGEN

Tuborgvej 33, 2900 Hellerup, tlf. 39 62 14 67.

BANGSBO MUSEUM

9900 Frederikshavn, tlf. 98 42 31 11.

FRIHEDSMUSEET

Churchillparken 7, 1263 København,
tlf. 33 13 77 14.

MUSEET FOR FRØSLEVLEJREN

Lejrvejen 83, Frøslev, 6330 Padborg,
tlf. 74 67 65 57.

MUSEET PÅ KOLDINGHUS

Postboks 91, 6000 Kolding, tlf. 76 33 81 99.
Åbent kl. 10-17.

HORSERØDLEJRENS MUSEUM

Esrumvej 367, 3000 Helsingør.
Åbent søndag, tirsdag og torsdag kl. 11-15.

BESÆTTELSESMUSEET I ÅRHUS 1940-45

Mathilde Fibigers Have 2 (v/ Domkirken)
8000 Århus C, tlf. 86 18 42 77, fax 86 18 42 83.
Fond reg. nr.: 12844.

HISTORISK SAMLING

FRA BESÆTTELSESTIDEN,

Niels Bohrs Alle 9, 6700 Esbjerg.

Åbent tirsdag kl. 10-12 og torsdag kl. 10-18.

ODENSE HISTORIE 1940-45

Brandts Passage 15,1.tv
5000 Odense C, tlf. 66 19 40 45.
Åbent d.1.lørdag i måneden kl.13-16

FERIEMULIGHEDER:

Anholt: 4. Maj-huset, Gennem Landet 80 A,
8592 Anholt. Ejers af Landsforeningen.
Sengeplads til 12 personer.
Henvendelse til Birthe Fuglsang,
Strandbakkevej 28, 8250 Egå, tlf. 86 22 40 46.
Eller e-mail 2x.fuglsang@oncable.dk
Skriftlig ansøgning, om ophold i højsæsonen
dog senest den 1. februar.